

Звичайний шум, котрий заважає нам чути, шкідливий чинник, з яким ми постійно боремося, виступає тут як свого роду лікувальний засіб. Лікування шумом знайшло широке поширення в фоні атрії. Не рідко виліковуються шумотерапією такі найнеприємніші порушення мовлення, як заїкання, втрата голосу (афонія) і різного роду недоліки вимови [6, с. 27].

Аналіз теоретичної літератури щодо дослідження стану мовлення дошкільників з ФФНМ свідчать про необхідність введення в систему подолання ФФНМ занять із шумотерапії [7, с. 99].

Складаючи заняття з шумотерапії, слід враховувати такі дидактичні принципи: науковість, наочність, доступність, поетапне підвищення вимог, стимулювання активності і свідомості дітей, індивідуальний підхід до кожної дитини. Крім того, під час побудови занять необхідно опиратися на спеціальні принципи: зв'язок логопедичної ритміки і фізичних можливостей дітей, її оздоровча спрямованість; зв'язок з основними компонентами музичної діяльності з урахуванням механізмів та структури мовленнєвого порушення; розвиток особистості дитини [8, с. 546].

Заняття з шумотерапії проводяться один раз на тиждень. Шумотерапія має бути тісно пов'язана з іншими засобами комплексного корекційного впливу. Тривалість заняття із використанням зазначеного засобу становить 30-40 хвилин залежно від віку дітей і етапу логопедичної корекції.

Відмітимо, що заняття для дітей із діагнозом ФФНМ будуються особливо емоційно, зі швидкою зміною діяльності, щоб діти не втомлювалися, тому позитивний настрій необхідно створити ще на початку логоритмічного заняття [8, с. 547].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, шумотерапія – це інноваційний та малодосліджений метод, в роботі логопеда. На сьогодні він потребує детальнішого вивчення у контексті подолання мовленнєвих порушень, у тому числі фонетико-фонематичних порушень мовлення. Можна припустити, що шумотерапія є ефективним засобом, який сприяє

подоланню мовленнєвих порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабушкина Р. Л. *Логопедическая ритмика: методика работы с дошкольниками, страдающими общим недоразвитием речи* / Р. Л. Бабушкина, О. М. Кислякова. – СПб. : КАРО, 2005. – 120 с.
2. Бозуш А. М. *Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика навчання дітей рідної мови: Підручник* / А. М. Бозуш. – К. : Вища школа, 2007. – 542 с.
3. Поніманська Т. І. *Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* / Т. І. Поніманська. – К. : «Академвидав», 2004. – 456 с.
4. Филочева Т. Б. *Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: практическое пособие* / Т. Б. Филочева, Г. В. Чиркина. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 375 с.
5. Хватцев М. Е. *Логопедия* / М. Е. Хватцев. – М. : Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 2009. – 272 с.
6. Хілько Г. О. *Шумотерапія для дітей-логопатів* / Г. О. Хілько, І. М. Зятіна // *Логопед.* – 2013. - №8. – С. 24-28.
7. Шашкина Г. Р. *Логопедическая ритмика для дошкольников с нарушениями речи: учебник для студентов высших пед. учеб. заведений* / Г. Р. Шашкина. – М. : Академия, 2005. – 192 с.
8. Шеремет М. К. *Логопедія: підручник* / М. К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.

УДК 376-056.264:81-028.31

С. В. Зарва

учитель-логопед,
Сумський ДНЗ № 10 «Малючок»

Т. А. Бушанова

завідувач,
Сумський ДНЗ № 10 «Малючок»

ВИКОРИСТАННЯ СЛІВ-ПАРОНІМІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ФОНЕМАТИЧНОГО СЛУХУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено особливості використання слів-паронімів у процесі розвитку фонематичного сприймання дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення під час логопедичної роботи.

В статті розкриваються особливості використання слів-паронімів в процесі розвитку фонематичного восприяття

детей дошкольного возраста с нарушениями речи во время логопедической работы.

The article reveals the peculiarities of using word-paronyms in the development of phonemic perception of preschool-age children with speech disorders during speech therapy work.

Ключові слова: пароніми, паронімічні пари, фонематичне сприймання, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення.

Ключевые слова: паронимы, паронимические пары, фонематическое восприятие, фонетико-фонематическое недоразвитие.

Key words: paronyms, paronymic pairs, phonemic perception, phonetic-phonemic underdevelopment.

Постановка проблеми. Мовлення – одна із найскладніших вищих психічних функцій людини, розвиток якої є одним з основних завдань корекційно-розвивальної роботи. Порушення фонематичного сприймання у дітей призводить до невміння диференціювати близькі за звучанням чи схожі за артикуляцією звуки рідної мови, що породжує значні відставання у поповненні словника, формуванні граматичної будови та зв'язного мовлення. Саме тому значну увагу педагоги мають спаровувати на розвиток фонематичного сприймання. Існує необхідність пошуку більш нових, найбільш ефективних та науково обґрунтованих шляхів щодо розвитку фонематичного слуху у дітей. Послідовне та систематичне використання в захопливій ігровій формі слів-паронімів як цікавого та змістовного мовленнєвого матеріалу сприяє корекції розвитку фонематичного слуху, а головне подоланню фонетико-фонематичних порушень.

Мета статті – розкриття ефективності використання слів-паронімів в логопедичній роботі та їх значення в розвитку фонематичного слуху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема недорозвинення фонематичного слуху у дітей розглядалась у працях багатьох науковців. Як зазначає М. К. Шеремет, без спеціальної корекційної роботи дитина не навчиться

розрізняти і впізнавати фонемі на слух, аналізувати звукоскладову будову слова, що призводить до появи стійких помилок в оволодінні писемним мовленням [8]. І. В. Кравцова, Л. Л. Стахова рекомендують формувати фонетико-фонематичну систему мовлення через розвиток просодичного боку мовлення, артикуляційної моторики, фонематичних уявлень, слухового сприймання, формування правильної звуковимови, складової структури слова та здійснення творчого підходу з боку педагогів [1]. Достатньо розвинуті фонематичні процеси (слухова увага, фонематичне сприймання, аналіз і синтез, фонематичні уявлення) сприяють розвитку всіх аспектів мовлення. М. Генінг, Н. Герман, Р. Левіна, Д. Ельконін, М. Швачкіна вважали, що вирішальну роль у процесі засвоєння дошкільниками фонетичної компетентності відіграє фонематичний слух. На думку Д. Ельконіна та Л. Жукової, сутність фонематичного сприймання полягає у розумінні спеціальних дій із виділенням звуків мови та встановлення звукової структури слова як одиниці [7]. Це здатність сприймати на слух і точно диференціювати на слух всі звуки мови, особливо подібні за звучанням (М. Генінг, Н. Герман). Р. Є. Левіна наголошувала на провідній ролі фонематичного сприймання у формуванні мовлення. Ю. В. Рібцун, О. Г. Рібцун рекомендують широко використовувати слова-пароніми в розвитку фонематичних процесів і функцій, які впливають на всі аспекти мовлення дитини [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Без повноцінного сприймання фонем, без чіткого їх розрізнення неможлива правильна вимова, що у майбутньому спричиняє гальмування розвитку всіх систем мовлення. Розвиток фонематичного слуху відбувається ефективніше за умови використання слів-паронімів [2]. Пароніми – це слова, близькі за своїм звучанням, але різні за значенням. При спілкуванні з дошкільниками термін «пароніми» не вживають, а лише пропонують їм слова, схожі на слух, але різні за значенням, звертаючи особливу увагу на відмінність у звучанні та вимові таких слів.

Пароніми розрізняють за складом і лексичним значенням [2].

За звуковим складом пароніми бувають як одно-, так і різнокореневі. Так, наприклад, однокореневі пароніми відрізняються лише суфіксами чи префіксами: консервний – пов'язаний із консервами, призначений для консервів; який виробляє консерви – консервний завод (ніж); консервований – спеціально оброблений для запобігання псуванню; те, що зберігається (знаходиться) в консервних банках – консервовані овочі (фрукти); сніговий – покритий снігом, утворений зі снігу, який несе сніг – снігові замети; сніжний – багатий на сніг – сніжна зима; враховувати – брати до уваги, зважати на щось – враховувати помилку; підраховувати – визначати наявність, кількість чогось – підраховувати прибуток. Різнокореневі пароніми відрізняються одним або кількома звуками: коледж – вищий навчальний заклад – медичний коледж; котедж – невеличкий замський житловий будинок – дерев'яний котедж; антарктичний – той, що стосується Антарктики – антарктична експедиція; арктичний – той, що стосується Арктики – арктичний холод.

За лексичним значенням розрізняють синонімічні (слимак – слизняк, пригаїтися – причаїтися), антонімічні (експорт – імпорт, густо – пусто), семантично близькі (крикливий – кричущий, ніготь – кіготь) та семантично різні пароніми (ефект – афект, орден – ордер).

Фонематичний слух – здатність розрізняти звуки мовлення, впізнавати їх – відіграє провідну роль на ранніх етапах розвитку мовлення дитини. Саме фонематичний слух створює основу для повноцінного фонематичного сприймання. Структура процесу фонематичного сприймання є багаторівневою та містить сенсорний, перцептивний і смисловий рівні. На сенсорному рівні відбувається диференціація звуків мовлення за акустичними ознаками, на перцептивному – виділення константних корисних ознак фонем (усвідомлення положення органів артикуляційного апарату під час вимови певного звука в різних фонетичних позиціях) та їх узагальнення, а на смислового здійснюється розуміння значення цілих слів, так вважають

Є. Ф. Соботович, І. Е. Соботович.

Малюк в 11 місяців вже здатний сприймати і розрізняти звуковий склад слова. В 1 рік 8 місяців починає диференціювати звуки за смислорозрізнавальними ознаками, завдяки чому у нього закріплюється зв'язок між звучанням слова та його значенням (Є. Ф. Соботович). Саме з цього віку малюк із задоволенням виконує більш складні завдання з добре знайомими словами: «Покажи, де миска. А де мишка?»

До двох років дитина добре розрізняє на слух усі звуки мовлення, що свідчить про достатній рівень розвитку у неї фонематичного слуху, а отже, і слухового сприймання.

У віці 2,5 років дитина вже добре диференціює слова-пароніми, що різняться акустично та артикуляційно далекими звуками (наприклад, б-г: білка-гілка), артикуляційно далекими, але акустично близькими звуками (наприклад, с-ш: миска-мишка).

У 3 роки дитина розрізняє пароніми, що містять артикуляційно близькі, але акустично далекі звуки (наприклад, р-л: Марина – малина), артикуляційно та акустично близькі звуки (наприклад, и-і: дим – дім).

У віці 4-5 років дитина, яка нормально розвивається, диференціює всі звуки мовлення як на слух, так і у вимові.

Паралельно з розвитком фонематичного слуху в дитини формується фонетичний слух, тобто вміння сприймати та аналізувати складову структуру мовлення. Фонематичний і фонетичний слух разом складають мовленнєвий слух, який оцінює правильність почуття мовлення та контролює власний.

Після чотирьох років у дитини з'являються первинні навички звукового аналізу, що є важливою передумовою опанування у подальшому навичок писемного мовлення.

З п'яти років і упродовж навчання в початкових класах формуються та закріплюються вміння розрізняти голосні і приголосні, тверді та м'які, дзвінкі та глухі звуки; здійснювати

частковий і повний звуковий аналіз слів, пояснювати значення слів-паронімів.

Недорозвинення фонематичного та фонетичного слуху може стати причиною порушень як усного (фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення), так і писемного мовлення (дислексії, дисграфії). Саме тому пропедевтична загальноосвітня і логопедична робота у цьому напрямі потребують значної уваги з боку педагогів.

На підготовчому етапі дітям дошкільного віку пропонують розвивальні ігри та вправи, що стануть гарною підготовчою базою для відпрацювання паронімічних пар, засвоєння їх значення та розрізнення на слух. За одне заняття доцільно проводити з дітьми не більше двох ігор чи вправ. Після безпомилкового засвоєння підготовчих ігрових завдань можна переходити до наступного етапу.

Другий етап включає засвоєння дітьми паронімічних пар слів із тлумаченням значення кожного слова, які проілюстровано у віршах та малюнках. Віршовані мініатюри насичені словами-паронімами, вони легкі для розуміння та швидко запам'ятовуються дітьми. А це сприяє не лише удосконаленню фонематичного слуху, а й виробленню почуття ритму, розвиткові вербальної пам'яті та мислення. Доступне тлумачення значення кожного зі слів паронімічної пари дозволить збагатити словниковий запас дітей, розширить коло уявлень про навколишній світ, розвине їх описове зв'язне мовлення.

Читаючи вірш чотирирічним дітям, педагог робить акцент голосом на словах, які схожі за звучанням. Після прочитання необхідно поставити малюкові запитання за змістом твору, повторіти паронімічну пару слів, наголосити на їх звуковій схожості і дати можливість дитині відшукати зображення відповідних предметів на малюнках або навколо себе.

Дитині, якій вже виповнилося п'ять років, можна прочитати віршик, запитати, чи помітила вона в тексті схожі за звучанням слова. Нехай дитина назве паронімічну пару і самостійно, по можливості, пояснить значення кожного зі слів. Не можна переобтяжувати дитину віршованим матеріалом. На одному занятті бажано використовувати не

більше двох паронімічних пар. Потрібно ретельно підбирати той матеріал, який є доступним і зрозумілим саме для цієї дитини.

Розвиток фонематичного сприймання здійснюється на таких рівнях:

- сенсорному – шляхом удосконалення стану імітаційного мовлення;
- перцептивному – шляхом відпрацювання диференціації слів-паронімів.

При формуванні фонематичного сприймання на перцептивному рівні доцільно використовувати пари слів, які містять такі звуки: а) акустично та артикуляційно далекі звуки: синичка – суничка, мак – рак, білка – гілка; б) артикуляційно далекі, але акустично близькі звуки: миска – мишка, сапка – шапка, качка – тачка; в) артикуляційно близькі, але акустично далекі звуки: лак – рак, Марина – малина, Карина – калина; г) артикуляційно та акустично близькі звуки: кит – кіт, дим – дім, коза – коса.

Дитині можна пропонувати приклади слів-паронімів для різних пар звуків. До всіх пар слів обов'язково подавати пояснення їх значень, а також ілюстрації у вигляді віршованих мініатюр, насичених словами-паронімами, та карток із зображеннями, що відповідають цим словам або асоціюються з ними.

Працюючи з молодшими дітьми, слід пояснювати або уточнювати значення більшості слів, виділяти голосом слова-пароніми у вірші та підкреслювати звуки, якими вони відрізняються. Старших дошкільнят можна спонукати знаходити на слух пароніми без інтонаційних підказок з боку дорослого, а також до самостійного пояснення значення слів паронімічної пари.

Картки із зображенням предметів, назви яких є словами-паронімами, допомагають формувати навички фонематичного сприймання – диференціації та вимови схожих звуків. Спершу дорослий називає кожне зображення, потім пропонує дитині впізнавати слово на слух та показати відповідну картку. Далі дорослий показує дитині картку, а дитина називає відповідне слово. На початку роботи слід пропонувати дітям називати картинку окремо, потім – у парі.

У пропонованих віршованих мініатюрах слова-пароніми мають бути

підкреслені, а букви, що позначають звуки, якими вони відрізняються, виділені. Для тих пар звуків, які викликають найбільші труднощі, для кращого відпрацювання пропонують не один, а кілька прикладів. Наприклад, під час роботи над звуками [а, у] добираються слова *лялька* та *люлька*.

Дітям пояснюють значення слів (лялька – це іграшка, яка зображує людину; люлька – це невеличке ліжечко для сну і коливання дитини; колиска), показують відповідні картинки. Потім пропонують послухати віршик і знайти у ньому схожі слова. Є у мене лялька, а у ляльки – люлька.

Покладу я ляльку спати, буду люльку колихати.

Люлька буде хить та хить. Тихо!
Лялька спить.

(Ю. Рібцун)

У дошкільному віці можна відпрацьовувати голосні звуки в словах: а-и (граб-гриб), а-у (маляр-муляр), а-о (самсом, галка- голка, Мила-мило), о-у (коточок-куточок), е-у (зебри-зубри), е-и (клен-клин), и-о (бичок-бочок, пиріг-поріг), и-у (синички-сунички), а також диференціювати приголосні звуки.

З метою розвитку фонематичного сприймання у дітей дошкільного віку словничок паронімів слід пропонувати дітям, які досягли чотирирічного віку.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Правильний розвиток фонематичного слуху і фонематичного сприймання покладено в основу безпомилкового засвоєння письма і читання в процесі шкільного навчання, а також вдосконалення загального мовленнєвого розвитку дітей із вадами мовлення. З метою розвитку фонематичного сприймання у дітей дошкільного віку дітям слід пропонувати розвивальні ігри та вправи зі словами-паронімами, обов'язково тлумачити значення кожного зі слів, а також підбирати цікавий мовленнєвий матеріал і тоді вивчення рідної мови стане цікавим, а головне, з

розвинутим фонематичним сприйманням дитина буде готова до успішного навчання у школі. Організуючи логопедичну роботу, доцільно здійснювати суто індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її вікових і психічних особливостей. Необхідно забезпечити позитивну мотивацію виконання завдань, щоб підвищити ефективність корекційної дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравцова І. В. Програма корекційно-розвивальної роботи з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення / І. В. Кравцова, Л. Л. Стахова. – Суми, 2010.
2. Рібцун Ю. В. Словничок для діточок: Пароніми: методичний посібник для роботи з дітьми 4-6 років / Ю. В. Рібцун, О. Г. Рібцун. Київ «Світлич» 2012. – С. 3-8; 21-22.
3. Соботович Е. Ф. Об отставании фонематического развития у детей с неправильным произношением / Е. Ф. Соботович // XXIII Герценовские чтения. Дефектология. – Ленинград, 1970. – с. 101-104.
4. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Український логопедичний вісник: зб. Наук. Праць. – К. : Актуальна освіта, 2010. – Вип. 1. – С. 72-82.
5. Рібцун Ю. В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки: навч.-метод. посіб./Ю. В. Рібцун. – К. : Літера, 2010.-160 с.
6. Соботович Е. Ф. О механизмах формирования фонематического восприятия у детей в процессе онтогенеза / Е. Ф. Соботович, И. Э. Соботович // Интеграция аномальной дитини в сучасній системі соціальних відносин. – К., 1994. – С. 267-271.
7. Шукина Л. М. Допомога дітям з мовленнєвими проблемами / Л. М. Шукина. – Київ : Шк світ, 2012. – с. 86-92.
8. Шеремет М. К. Логопедія / М. К. Шеремет. – Київ, 2012. – с. 73-78.